

FORRÁS

HÁMORI PÉTER

Székelly–oláh görög katolikus sorstörténet

A hajdúdorogi görög katolikus püspökség nyíregyházi levéltára 443/1942. szám alatt őriz egy iratcsomót, benne Csík vármegyei, gyergyói magyar görög katolikus papok és dr. Dudás Miklós hajdúdorogi püspök levélváltásával.

Ma már viszonylag kevésbé ismert tény, hogy Gyergyóban, az egykori Csík vármegye területén lévő községekben élő görög katolikus parókiák nem a fogaras-gyulaféhevári érsekséghez, hanem a földrajzilag sokkal messzebb eső, azonban magyar nyelvű hajdúdorogi püspökséghez tartoztak annak 1912-es megalapításától kezdve. A püspökség alapító okirata, a *Christifideles graeci* bulla tételiesen felsorolta a Hajdúdorog alá besorolt parókiákat, így a Gyulaféhevártól átvett 35 anyaegyházközséget is.¹ Az átcsatolás során a liturgikus nyelv nem változott, hanem az egyházmegyei határok átrendezése után is megmaradt kizárólagosan romának (az egyházmegye többi részén Róma előírásainak megfelelően az ósláv nyelvet kellett volna – újra – bevezetni, de ez nem mindegyik valósult meg). Mindössze annyi engedmény történt, hogy a templomon kívüli liturgikus cselekményekben – pl. temetések alkalmával – párhuzamosan használták a magyar nyelvet is, illetve helyenként megjelent a magyar nyelvű prédikáció; azonban eltérően a latin egyház és a munkácsi egyházmegye gyakorlatától, a magyar nyelvű népének

¹ *Christifideles graeci* (Erectio dioecesis Hajdu-Dorochensis ritus catholici in Hungaria Pius Episcopus Servus Servorum Dei ad perpetuam rei memoriam). Szövegét ld.: Timkó Imre (szerk.): *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve, 1912–1987*. Nyíregyháza, Görög Katolikus Püspöki Hivatal, 1987. Függelék. A többi egyházközség korábbi ordináriusi fennhatósága: Esztergom 1 (Budapest), Eperjes 8, Munkács 70, Szamosújvár 4, Nagyvárad 44 parókia. Az alapítást a magyar országgyűlés az 1913. évi XXXV. törvénnyel cikkelyezte be.

nem honosodott meg.² Az új püspökség nemzetiségi összetételéről egymásnak elég ellentmondó adatokat lehet fellelni; egy Miklósy István püspök 1913-as utasítására készült összefoglaló szerint az egyházmegyéhez tartozó 162 parókia 215 498 híve közül 183 757 (85,27%) volt magyar, 26 823 (12,45%) román, 1 623 (0,75%) szlovák, 968 (0,45%) rutén, 2 509 (1,16%) más anyanyelvű; az idegen ajkú hívek közül 7 829 (a nem magyarok közel negyede) nem beszélte a magyar nyelvet, 21 parókián pedig a román hívek többséget alkottak; ezzel szemben azonban 120 747 magyar görög katolikus hívó kívül maradt az új egyházmegye keretein.³

Az új egyházmegye létrehozása nem jelentett megnyugvást sem az erdélyi magyar anyanyelvű, sem a román ajkú görög katolikusok számára.⁴ Előbbiek körében már a 19. század végén elterjedt, hogy a község latin, esetleg protestáns templomába jártak, s az ottani pap szolgálatait vették igénybe. Ugyanakkor az áttérést megnehezítette számukra az 1895:XLIII. törvény azon rendelkezése, mely ugyan lényegesen megkönnyítette a válásváltoztatást – ám a görög és római katolikus felekezetet (lényegileg helyesen) nem önálló egyházaknak, hanem csak egyházon belüli rítusnak tekintette, a rítusváltoztatást pedig de facto egyházi belügynek nyilvánította. A katolikus egyház kánonjoga értelmében pedig erre csak az Apos-

² A magyar görög katolikus egyházmegye megalapítása és a magyar liturgikus nyelv bevezetése érdekében a 19. század végén megindult mozgalom bemutatása túlmenne forrásközlésünk keretein, annyit azonban érdemes megjegyezni, hogy míg a római Szentszék a püspökség felállításába – igaz, hosszabb bel- és külpolitikai huzavona után – beleegyezett, a magyar liturgikus nyelv bevezetése elől mereven elzárkózott: a S. Congregatio Officii 1896-ban elégettette a már elkészült liturgikus könyveket. A rendeletet Kárpátalján, Firczak Gyula munkácsi püspök egyházmegyéjében azonban nem, illetve csak részben hajtották végre. Az 1912-ben kiadott alapító bulla pedig az új egyházmegye létrejöttének indoklásakor a 2. pontban éppen arra hivatkozott, hogy azért van szükség a hajdúdorogi püspökség felállítására, mert annak egyik legfontosabb feladata a törvénytelen liturgikus gyakorlatnak – ti. a magyar nyelv használatának – megakadályozása lesz. (Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története*. Nyíregyháza, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 1990.)

³ Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség Levéltára, Nyíregyháza (továbbiakban HGPL), szám nélkül, 1913. A magyarul és latinul készült összefoglaló forrásai nem ismertek, mint ahogy összeállítója sem; mindazonáltal valószínűnek tűnik, hogy az 1900-as népszámlálás adatait használhatták fel támpontul.

⁴ Utóbbiak tiltakozására a Főrendiház 1913. június 20-i ülésén Jankovics Béla kultuszminiszter kijelentette, hogy nem zárkózik el a rendezés elől; ezt Tisza István a Képviselőházban 1913. december 5-i és 1914. február 20-i beszédében már úgy módosította, hogy az egyházmegyei határok megváltoztatásába csak viszonyosság esetén egyeznek bele.

toli Szentszék adhatott engedélyt,⁵ ami egyszerű emberek számára aligha vállalhatóan hosszadalmas eljárást jelentett. Ennek ellenére megtörtént, hogy egy egész község, Csíklázárfalva lakossága egyöntetűen (és törvényt sértve) a latin szertartást választotta.⁶ Az elégedetlenség lecsillapítására Miklósy püspök 1915. nyarán Marosvásárhelyre Hubán Gyula szatmárnémeti lelkész személyében külhelynököt nevezett ki.

A székelyföldi, Hajdúdoroghoz csatolt parókiák közül nyolc volt Csík vármegyei.⁷ Kik voltak e parókiák hívei: románok vagy magyarok? A kérdés körül úgy a magyar, mint a román történelmi és részben egyházi szakirodalomban, továbbá a két világháború között a sajtóban is széleskörű és elkeseredett vita bontakozott ki. Míg a román szakírók kidolgozták és máig következetesen tartják a székelyföldi autochton románság elképzelését,⁸ addig magyar (és különösen magyar görög katolikus, illetve az 1930-as évek végén, 1940-es évek elején görög keleti) oldalról azt igyekeztek bizonyítani, hogy a görög rítus hívei kizárólag vagy legalábbis zömmel magyar (illetve székely) etnikumúak lehetnek.⁹ Ugyanakkor már a 19. századtól megjelentek olyan nézetek is, melyek a görög rítus akkoriban fellelhető híveit bevándorolt románoknak tekintették, akik – beházasodva a székely családokba – teljesen magyar nyelvűvé, és ami ebben az időben ezzel egynek számított, magyar nemzetiségűekké váltak; ezzel kapcsolatban általában Orbán Balázs művét, a *Székelyföld leírását* szokták idézni, melyben a szerző következetesen keleti vallású

⁵ Can. 112. 1. §. 1.

⁶ 1896. és 1903. között 252 fő latinizált, ezzel szemben 1051-en lettek reformátusok, 107-en unitáriusok, 80-an evangélikusok. Sokkal nagyobb volt az áttérések száma görög keletiről görög katolikus hitre (9576 fő) és fordítva (5106). (*Schematismus venerabilis Cleri Dioecesis Graeci ritus Catholici Hajdudorogensis Ad A. D. 1918*. Nyíregyháza, 1918.)

⁷ Csíklázárfalva, Csíkszentdomonkos, Csíkszentgyörgy, Gyergyóalfalu, Gyergyószentmiklós, Gyergyóvasláb, Gyimesbükk, Szépvíz.

⁸ A teljesség igénye nélkül: Silviu Dragomir: *Istoria Desrobirii Religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII*. I. Sibiu, 1920.; Virgil Ciobanu: *Statistica românilor ardeleni din 1760–1762*. In: *Anuarul Institutului de Istorie Națională, 1924–1925*. Kolozsvár, 1926.; David Prodan: *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*. Studiu critic. Cluj, 1944.; Constantin G. Giurescu: *Erdély a román nép történetében*. Bukarest, 1968. 7., 63.; Ion I. Russu: *Românii și secuii*. Bukarest, 1990. 44.

⁹ Talán a legtovább mentek e kérdésben Mosolygó József művei (Mosolygó József: *Erdély eloláhosodása*. H. n., 1933.; Uő.: *A keleti egyház Magyarországon*. [Miskolc] 1941.; *A székelyföldi görögkatolikus magyarság*. *Keleti Egyház*, 1941. 192–195.) és a *Magyar Kelet* című (görögkeleti) újság cikkei.

székelyekről írt.¹⁰ Lényegében ezt a nézetet tették magukévá *A többség kisebbsége* című munka szerzői is, akik a 18. századra, de legkésőbb a 19. század első felére teszik a nyelvi beolvadás befejeződését, a székelyföldi magyar nyelvű görög katolikusság kialakulását.¹¹

A népszámlálások is híuen tükrözik ezt a folyamatot: 1880 és 1910 között községenként mindössze néhány fő volt a magukat románnak vallók száma; kivételt csak a szinte kizárólag románok lakta Vasláb és a jelentős román kisebbséggel bíró Csíklázárfalva jelentett, utóbbi azonban csak 1880-ban, mert az akkori 330 román nemzetiségűvel szemben 1890-ben már csak 5-en, 1900-ban 9-en voltak (Vasláb esetében szintén eltolódtak az arányok a magyarság javára, de sokkal kisebb mértékben). Ezzel szemben – a már említett Csíklázárfalva kivételével – a görög katolikusok lélekszámában hasonlóan drámai változást nem lehetett tapasztalni: egyes helyeken, mint Csíkszentgyörgyön, az unitusok lélekszáma évtizedről évtizedre ingadozást mutatott,¹² más településeken viszont szinten maradt, vagy akár nőtt is.¹³ Udvarhely és Háromszék vármegye görög katolikus parókiával bíró egyházközségeiben is hasonló folyamatok zajlottak.

A csíki görög rítusú parókiák híveinek többsége tehát – az egy Vasláb kivételével – magyarnak és görög katolikusnak vallotta magát; e két identitáselem egymást kiegészítve, ám egyáltalán nem konfliktusmentesen élt e közösségekben. A többségi környezet beolvasztó nyomása ugyanis kétirányú volt: egyfelől a nyelvi, másfelől a „vallási elmagyarosodás” irányába hatottak. Hiába volt ugyanis a parókiák Hajdúdorog alá rendelése, a falvak népe a görög liturgiát annak nyelve, illetve a papok egy részének elkötelezett románsága miatt „oláh vallásnak” gúnyolta.¹⁴ Az iskolarend-

¹⁰ „Oláhoknak nem mondhatjuk, hanem csakis keleti vallású székelyeknek, mivel ők magukat is annak tartják, mivel egy árva szót sem tudnak oláhuul [...] én a székelyföldi keleti vallásúakat, miként ők is óhajtják, székely testvéreink közé sorolom.” Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*. III. Pest, 1869. 6.

¹¹ Hermann Gusztáv Mihály (szerk.): *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéből*. Csíkszereda, Pro-Print, 1999. A kötetben Szócs János írt tanulmányt az általunk vizsgált vidékről (Szócs János: A románok megtelepedése, román falvak kialakulása Csík-, Gyergyó- Kászonszékben (1614–1850) i. m. 98–156.)

¹² 1880: 147; 1890: 188; 1900: 283; 1910: 178; tisztázatlan kérdés, hogy az utolsó tíz év jelentős csökkenése a latinizálásnak köszönhető-e, de úgy tűnik, hogy erről van szó.

¹³ Utóbbira példa Gyergyószentmiklós; itt beköltözésekről van elsősorban szó, mert a település lakossága 1880 és 1910 között 5503-ról 8905 főre emelkedett (a román nemzetiségűek száma 18-ról 155-re nőtt).

¹⁴ Korántsem csak ők: e nézettel azonosult olykor a közhatalom is. Példa erre, hogy az 1850-es népszámláláson a görög hiten lévőket automatikusan románnak jegyezték be.

szer is erősíthette ezt az előítéletet, amennyiben a községi iskolák jelentős része valamelyik „magyar” felekezet tulajdonában volt, a görög rítus azonban a négy székely vármegyében csak kevés iskolát tartott fenn.¹⁵ Ugyanakkor a kettős identitásváltásra ösztönző környezet, úgy tűnik, sokkal nagyobb hatást ért el a nemzeti hovatartozás megvallása területén, mint a hit, az egyházhoz tartozás terén, ami voltaképpen nem meglepő, hanem inkább természetesnek tekinthető: egyfelől éppen a vallási cselekmények voltak azok a színterek, ahol az immáron egynyelvű faluközösségek továbbra is szétváltak, külön életet éltek, másfelől a magyar jogszokások értelmében a gyermekek nemük szerint követték szüleik vallását.¹⁶ Utóbbi szokás az 1868:LIII. törvénycikk 12. §-a alapján állami jogszabállyá is lett, ami az ismert „elkeresztelési vitához” és ellenségeskedéshez vezetett – de csak a protestánsok és a katolikusok között; ilyen ellentét Csík falaiban azért nem alakulhatott ki, mert itt a magyar törvény értelmében az azonos vallású, bár különböző rítusú családok egyazon katolikus vallás követői voltak, az egyházi törvény pedig ebben az esetben a gyerekek nem szerinti rítuskövetését írták elő.¹⁷

A magyar nyelvűvé lett székelyföldi görög katolikus közösségek asszimilációját különösen érdekes annak fényében tanulmányozni, hogy az 1920-as impériumváltás után hogyan alakult a sorsuk.

A trianoni békekötés Hajdúdorog 75 parókiáját találta a román csapatok által megszállt erdélyi és kelet-magyarországi területeken. Ezeket a román püspökök egy ideig mint „apostoli delegátusok” kormányozták, részben Miklósy püspöknek a megszálló román katonaság kényszere hatására tett lemondó nyilatkozatára, részben pedig arra hivatkozva, hogy az egyházközösségek egyetlen óráig sem lehetnek főpapi irányítás nélkül, a püspöki székhellyel való kapcsolattartásuk pedig lehetetlenné vált.¹⁸ A parókiák végső helyzetét az 1927. május 10-én kelt

¹⁵ Ebből egy Csíkban, Vaslábban működött. *A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentése az 1913-as évről.* Budapest, 1914.; Onosifor Ghibu: *Viața și organizația bisericească și școlară în Transilvania și Ungaria.* București, 1915.

¹⁶ Egyet kell értenünk a következő megfogalmazással: „*avatatlan* úgy vélné, könnyebb a fejünket keresztvíz alá hajtani, mint nyelvet megtanulni” (kiemelés tőlem – H. P.) Hermann Gusztáv Mihály–Kovács Pirokska: *Udvarhelyszéki románok: a betelepüléstől a beolvadásig.* In: *A többség kisebbsége.* I. m. 157–211.

¹⁷ Can. 112. 1. §. 2.

¹⁸ Utóbbi érv jogosságát – igaz, utólag – 1941. májusában Kozma János hajdúdorogi püspöki tanácsos is elismerte egy a magyar püspökséghez visszatérni kívánkozó petei (Szatmár vármegye) híveknek írt levelében. Miklósy erőszakos lemondatását említi:

konkordátum, majd az 1930. július 5-én kiadott „Sollemni conventioni” kezdetű apostoli konstitúció szabályozta, felosztva őket részben régi püspökségeik, részben az újonnan létrehozott máramarosi egyházmegye között. A román ordináriusok azonban ezt be sem várva fogtak hozzá a hajdúdorogi rendelkezések visszavonásához, mindenekelőtt a magyar püspök által kinevezett kerületi esperesek elmozdításával.

A püspökök és papjaik egyfelől élvezhették az állam védelmét, mely az 1922-es alkotmány 22. cikkelyével, illetve az 1928. április 22-i vallástörvénnyel „nemzeti egyháznak” és önálló felekezetnek nyilvánította a görög katolikus rítust, egyben mindössze egy anyakönyvvezetőnél tett nyilatkozathoz kötve könnyítette meg a rítusváltást, keresztelésnél pedig az apa kezébe tette le a döntés jogát az újszülött vallásának megválasztásakor.¹⁹ Ugyanakkor a politikai élet szinte minden szegmensében fellelhetők voltak olyan, erdélyi és óromániai román politikusok, akik hangoztatták: a „román vallás” egyedül az ortodox, a Vatikánt pedig a román görögkeletiek elleni érzülettel és csábítással vádolták.²⁰ Mindez a román görög katolikus papság olykor túlzásokba is átcsapó nemzeti érzületére, hevületére is hatással volt. Sokuk, különösen a fiatalabbak hajlamosak voltak elfogadni a tételt, mely szerint minden unitált görög rítusú egyben román nemzetiségű is, amennyiben pedig nem vallaná magát annak, vagy nem beszélne a nyelvet, akkor vissza kell vezetni eredeti nemzetiségéhez.

A csíki, gyergyói görög katolikusok két világháború közti történetére elsősorban a keveset eláruló népszámlálási adatokból és idős adatközlőktől tájékozódunk.²¹ Mindkét forrás újabb meg hasonlásokról adott számot: a rítusváltoztatás megkönnyülésével és a hivatalos nyomásnak engedve, illetve a kilátásba helyezett kedvezések miatt általában nem csak az 1930-as népszámláláskor román anyanyelvűekként össze-

Salacz Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. Dissertatione Hungaricae ex historia Ecclesiae, III. Aurora Könyvek. München, 1975. 124.

¹⁹ Római Szentszék erre úgy reagált, hogy felhatalmazta bukaresti és – a viszonszág érdekében – budapesti nunciust a rítusváltások engedélyezésére. A román törvény szövege: *Monitorul Oficial*, 1928. október 14. 229. sz.

²⁰ A románellenes érzület egészen bizonyosan nem volt igaz, annak viszont a vatikáni magyar követség által Budapestre küldött jelentésekben a húszas, harmincas, sőt a korai negyvenes években is állandóan nyoma van, hogy a Vatikán és különösen a Keleti Kongregáció bízott a román ortodoxia uniójában, és ennek érdekében a legmesszebbmenő engedményekre is készek voltak.

²¹ A gyulafehérvári érseki levéltárban érdeklődtünk a kutatási lehetőségekről, de „személyi nehézségekre” hivatkozva – különben nagyon udvarias levélben – elzárkóztak a kutatási engedély megadásától.

írtak száma mutatott radikális emelkedést 1910-hez képest, de megnőtt a „román valláson lévőké” is, olykor igen jelentősen.²² Sokkal fontosabbnak tűnnek azonban, főleg a közölt források tükrében a közösségekben belüli változások. Csaknem bizonyosra vehető, hogy a nyelvváltást követő vallás-, illetve rítusváltoztatás 1918. előtt sem volt konfliktusoktól mentes, bár tekintettel az alacsony számra és arra, hogy a magyar nyelvre való áttérés azt hosszabb idő alatt előkészítette, általában viszonylag békésen folyhatott le. Ezzel szemben a húszas-harmincas évek változásai komoly meghasonlásokhoz vezettek. Az, hogy az 1920-as és 1930-as népszámlálásokon magukat román anyanyelvűeknek a száma egy-egy községen belül megugrott, nem feltétlenül volt megosztó tényező, bár időnként lehetett ilyen szerepe is, amikor pl. a hatóságok erre való hivatkozással kényszerítették a községet állami (román) iskola emelésére és az építkezés anyagi háttérének a biztosítására.²³ A templomba járás, a vallási szertartásokon való részvétel vagy éppen a temetés lebonyolításának mikéntje azonban a mindennapok szintjén különítette el egymástól a „román” és a „magyar” vallás követőit.²⁴ Ez az elkülönülés nyilván jelen volt 1918. előtt is – csakhogy azt követően szembefordulás jelleget öltött. A görög rítusra vissza- illetve áttérők leszármazottai²⁵ csaknem mindenkor külső kényszerrel (adó, közmunka, iskoláztatás, alkalmaztatás, boltnyitás, stb.) magyarázták nagyszüleik illetve szüleik rítusváltoztatását, ami sok esetekben bizonyosan igaz volt, de utal a cselekedet (utólagos) igazolási kényszerére is, amit a közösség általi (akkori és talán mai) el nem fogadása indokolt; erre több esetben az adatközlők is utaltak, megemlítve, hogy a falu románnak, oláhnak nevezte őket vallásuk miatt, az áttérés okán közszájon forogtak, s nem csak a történelmi helyzet változásával, 1940. őszétől, hanem már ezt megelőzően is. A konfliktusokból legtöbbször a papok sem tudtak kimaradni, ahogy arra a mellékelt

²² Ehhez hozzá kell tenni, hogy a székelyföldi nagyarányú görög katolikus templomépitkezések – olyan falvakban, ahol alig egy-két család volt ezen a hiten – az 1930-as években indultak meg, így hatásukat – ha volt ilyen – az 1930-as népszámlálás még nem mutathatta ki.

²³ Csíkban a görög katolikus parókiával bíró községek lakosságán belül a román anyanyelvűek aránya népszámlálásenként a következőképpen változott: 1880: 11,05%, 1890: 10,65%, 1900: 8,83%, 1910: 8,26%, 1930: 14,70%.

²⁴ Csíkban a görög katolikusokon belül a nem-románok aránya a következőképpen változott: 1880: 24,19%, 1890: 34,02%, 1900: 46,09%, 1910: 49,05% – ezzel szemben 1930-ban csak 26,90%.

²⁵ 2000 és 2002 között 32 adatközlőt sikerült megszólaltatnunk négy faluban.

forrás szerzője, Gergely Viktor gyimesbükki paróchus is utal. Sikerült fellelni a levelében említett három újságcikket, a Curentul 1931-es évfolyamából. Az akkor is Gyimesbükkön szolgáló lelkész ellen az újság mindenekelőtt a „rossz román” vádját hozta fel, mondván: két évtized kevés volt ahhoz, hogy nevét Gergel-re románosítva méltó vezetője legyen népének. A továbbiakban először azt vetették szemére, hogy nem hajlandó ortodox papokkal együtt misézni ünnepi alkalmakkor,²⁶ majd pedig több esetet is elősorolt a lap, amikor Gergely Viktor megtagadta az újszülöttek megkeresztelését, arra hivatkozva, hogy az egyházi törvénykönyv azt számára nem engedi meg.²⁷ A feloldhatatlan konfliktushelyzet azonban nem csak az egyházi és világi törvények között feszült, hanem a pap és hívei között: a felsorolt esetek egy részében ugyanis az volt a gyermekek görög rítusra való megkeresztelésének akadálya, hogy az apa frissen – és egyházi szempontból törvényellenesen – rítust (és talán nevet) váltó hívő volt.²⁸ S a konfliktusok korántsem álltak meg a helyi szinten: az újság sebzetten felpanaszolta: Gergely Viktor „arra vetemedett”, hogy gyermekét „román létére” a csíkszeredai római katolikus gimnázium tanulójává írassa be, némi elégtételt pedig csak az szolgálta az újságíró számára, hogy közhírré tehetette: a fiút a (román) vizsgabizottság megbuktatta román nyelvből.

Az 1940-es újabb határváltozás, előbb a magyar katonai, majd a polgári közigazgatás bevezetése nemhogy nyugalmat nem hozott a Székelyföld görög katolikus közösségeinek életébe, hanem ha lehet, újabb sérelmeket, sebeket idézett elő. A magyar hivatalnoki kar minden további nélkül elfogadta azt a korábbi román álláspontot, mely azonosnak tekintett vallást és nemzeti hovatartozást, azonban ebben az esetben ez a beállítódás a görög katolikus kisebbség potenciális ellenfélként, vagy ellenségként kezelésében mutatkozott meg. A számos panaszból, melynek egy részét a mellékelt források is tartalmazzák, némelyik igazolható, másokról nehéz eldönteni, hogy mennyi az igazságtartalmuk. Az észak-erdélyi román és dél-erdélyi magyar sérelmek és az ebből fakadó kölcsönös

²⁶ Amit számára különben egyházának törvényei szigorúan tiltottak.

²⁷ A kérelmezők nevei: Nyerges Gheorghe, Nagy Dumitru, Kis Stefan.

²⁸ Az újság az írás harmadik részében így kommentálta Gergely Viktor tevékenységét: „Ez a pap meg akarja mutatni, hogy a múltban él, be akarja bizonyítani, hogy az ifjúságában kapott nevelése a »híres« hajdúdorogi püspökségen annyira erősen hozzáért az ő lelkéhez, hogy az új nemzeti vallás [sic!], mely Erdélyben van, nem tudta befolyásolni az új helyzetben, az új, egyesített országban.”

revanspolitika miatt pattanásig feszült helyzetben a berlini és római kormányok 1942-ben vegyesbizottságokat küldtek a helyzet tanulmányozására és konkrét javaslatok megtételére, melyeket Hencke rendkívüli követ és Roggeri gróf vezetett. A bizottság jelentésének és javaslattevének több példánya ismeretes, forráskiadása előkészítés alatt van.²⁹ Bár az elaborátum meglehetősen általánosságban mozog, külön kitér a székelyföldi görög katolikusok szorongatott helyzetére, a velük szemben elkövetett igazságtalanságok felemlegetésére. A jelentés – szemben a közölt forrásszöveggel – a hatóságokat nem egyes túlkapásokért hibáztatta, hanem azért, mert nem tettek eleget (egy esetben pedig nem tettek semmit) az 1940. előtti sérelmeket megbosszulni akaró, addig háttérbe szorított magyar nyelvű és „magyar vallású” csoportok revansvételi szándékának megakadályozására. Ilyenek pedig, különösen az első napokban-hetekben csakugyan történtek a visszaemlékezők szerint is, és bár célpontjuk elsődlegesen általában a román időkben vezető beosztásba került községi vezető volt, gyakran megesett, hogy a román – valójában görög – keresztet (troița), melyben többé-kevésbé jogosan elnyomatásuk szimbólumát látták, kivágták, illetve elégették.

A megváltozott helyzetben Észak-Erdély és Kelet-Magyarország két nagy, magyar anyanyelvű hívekkel is bíró görög katolikus közössége, a székelyföldi és a szatmári, némileg eltérő utat járt be. Míg a szatmári hívek nagyobb része parókiájának Hajdúdoroghoz való visszacsatlolásában látta a jövőjét, addig a Székelyföldön a vallás elhagyása, illetve olykor a menekülés, a délre költözés jelentette a megoldást: az 1941-es népszámlálás szerint Csík vármegye görög katolikus parókiái híveinek a száma a kétharmadára³⁰ csökkent le, pedig az Esztergomba felküldött jelentések szerint az áttérések zöme 1941. második felében, illetve 1942. elején történt, annak ellenére, hogy úgy Serédi Jusztinián, mint Angelo Rotta nuncius határozottan állást foglalt az egyházzilag törvénytelen rítusváltoztatások ellen.³¹

²⁹ Pl. Magyar Országos Levéltár, Miniszterelnökség Nemzetiségi Osztály, 3642/1942.; Hadtörténelmi Levéltár, I. 95. A bizottság teljes anyaga Németországban, a Bundesarchiv őrzésében lelhető fel (RW-50: Deutsch-italienische Offizierskommission zur Durchführung des Wiener Schiedsspruches vom 30.8.1940), ezt azonban nem állt módunk kutatni.

³⁰ 6784-ről 2153 lélekre, ami ezen falvak lakosságának mindössze 5,73%-át jelentette.

³¹ Esztergomi Prímási Levéltár, Serédi Jusztinián egyházkormányzati iratai, 7091/1943. Megjegyzendő, hogy a szatmári térségből is egy, kb. félmeternyi iratanyagot képező áttérési kérelmet őriz a Szatmári Római Katolikus Püspökség Levéltára. Különben egy „szamizdatként” terjesztett, de a kolozsvári Boneantu-

Mindebből arra lehet következtetni, hogy Gergely Viktor helyzetképe egyáltalán nem eltűzött, kétségbeesése pedig indokolt: hívei a többség – és részben a hatóságok nyomására – vallásukból táplálkozó identitásukat nemzeti-anyanyelvi identitással cserélték fel.

* * *

Sz.: 292/1940.

D. a J. Kr.! [Dicsértessék a Jézus Krisztus!]

Főtisztelendő Titkár Úr!

F.[olyó] év okt.[óber] 17. kelt becses levelére röviden, de gyorsan a következőket jelentem. Kérdéseire csak a feletetet írom. Megértik bizonyára.

A plebánia neve a románok alatt Parochia greco catholica diu Ghimesfaget. Gergely Viktor esperes lelkész (magyar uralom alatt fungens főesperes volt, Balázsfalva felmentette a román uralom alatt) 1882. jan. [uár] hóban [született], 1904-ben szentelték fel, azóta itt van. Káplán nincs. Gergely Viktor nő, felesége él és 8 gyermeke van. Páratlan magatartása volt úgy a magyarság, mint mindenkivel szemben. (Gergely Viktor bátyja Gergely János most Várhegyen van Csík vm. [vármegyében] és Viktor fia Gergely György kézdiszentkereszti gör. kath. [görög katolikus] lelkész, az erdélyi országgyűlés képviselőinek [helyesen: az országgyűlés erdélyi képviselőinek] bevallása szerint is kivételek az összes gör. kath. papok között. Ahol és ahol lehetett, prédikált magyarul és románul is, de rendes templomi prédikációit románul kellett végeznie. A legideálisabb viszony[a] volt nemcsak a helybeli róm. kath. latin szert.[artású], hanem a többi szomszédos vagy távoli róm. kath. papokkal is. Az alap[vetően] hívők nélkül szervezett gör. keleti kollégával is megvoltunk kellő távolságbán.

A paróchia területén a román állam semmiféle gör. kath. intézményt sem létesített, görög keletit azonban elegendő hívő nélkül igen. El is futott a honvédek jöttére néhány hívőjével együtt.

ra Nyomdában nyomott, egyházi személy által írt röplap megkerülhetőnek tüntette fel az „aggályoskodást”, mondván: XIII. Ince pápa a román görög katolikus egyházmegyét megalapító 1721-es Rationi Congruit enciklikájában a román püspököknek csak a görögök, ruténok, oláhok és rácok felett adott joghatóságot, így ha valaki magyarnak vallja magát, automatikusan átmehet latin rítusra. A szóban forgó iratot Gergely Viktor küldte el Esztergomba.

Pontos statisztikával nem szolgálhatok, mert ilyen nem volt és most sincs. 1923-iki rk. [római katolikus] „Canonica visitacio” [helyesen canonica visitatio] szerint a mostani gyimesbükki gör. kat. plébánia területén mintegy 650 lélek volt, ennek 1/3-a gör. kat., 2/3-a róm. kath. volt. A mostani arány is ilyen lehet. Ezen a területen van kb. 12 000-től 15 000-ig [lélek] s ennek egyharmada 1/3-a gör. kat., 2/3-a róm. kat.

A Gyimesbükk anyaközség 6700 körüli lelke fele gör. kat., fele róm. kath.

Egy róm. kath. hívem tért erőszakkal gör. keletre [helyesen: térítették át görög keletire], de már visszajött. Néhány vadházas gör. kath. áttért ortodoxra, mert az orthodox kolléga megeskette őket, de tán 3 vagy 4 csak, több nem. 1937–39-ig valami 70 újszülött róm. kath. gyermeket a gör. szert. írt el a felsőbb bizalmas rendeletre a polgári anyakönyvvezető, de Gergely Viktor a törvény szerint járt el, kimondta: nem az én híveim, nem keresztelek meg őket, illetve nem mondhatom gör. kath. szertartásúaknak. És ezért 1 1/2 évig megvonták tőle az államsegélyét, még a papságtól is meg akarták fosztani a bukaresti vezetők az érsek tiltakozása ellenére. Budapestre igazgatták, ki akarták tenni. Gyermeküket előrehaladásukban akadályozták, a legkisebb leányát a képesítőn románból 2-szer buktatták meg. A legnagyobb leánya, noha – pedig folyékonyan beszélt és írt románul – végig kitüntetéssel végezte úgy középiskoláit, mint az egyetemet, 7 vagy 8 évig nem adtak állást neki.

S ezen hősi magatartás után bejöttek a honvédek. Örömmel fogadtuk mindnyájan. Az ünneplések letelte után a helybeli csendőrörmester – sajnos magyar és nem oláh – felszólította, hogy azonnal misézzék magyarul és prédikáljon magyarul.

„Hát Romániában vagyunk a felszabadulás után is?” A csendőrök írják elő a papnak a szertartást, stb?! Kérdem én, sült székely római katolikus, tán magyarnak mondható pap.

Hiába mondta Gergely Viktor: Uram nem én csinálom a szertartást, stb., nem én semmisíthetem meg. De aztán a hajdúdorogi magyar gör. kath. püspök is megengedte a román nyelvet átmenetileg, az okosság is azt írja elő, mert elhírtelenkedett eljárással nemcsak a vallásnak, hanem a magyar nemzeti eszmének is többet ártunk. Mind hiába!

Pár nap múlva sürgönyileg hívtá be a járási katonai alezredes parancsnok és kitevés terhe alatt írta elő a magyar nyelven való misézést és prédikálást. S ráadásul gör. kath. kántor nem lévén, egy magyarul tudó róm. kath. templomkerülő állami tanító[t] rendelt, hogy menjen és

a magyar gör. kath. sztmisén énekeljen magyarul. Olyan tanító, ki a saját r. kath. templomban sem dőtögette el a szentelt vizet, hogy tudjon a gör. kath. szertartásból egy szemernyit is?

Végül bementünk Csíkszeredába, s a vármegyei katonai parancsnokság előtt a róm. kath. felcsiki kerületi főesperes vezetésével megmagyaráztuk, hogy ez a parancs kivihetetlen teljesen. Magyar szertartásos könyv sincs. Ez a parancsnok úr megengedte a csendes-olvasott román nyelvű misét és magyar prédikációt. S így nem teszik ki Viktort.

Istenem! a románok Budapestre akarták tenni, a magyarok Bukarestbe! Sze nem zsidó, hogy labdázzanak vele, lelkiismeretes, jó magyar-érezésű okosbelátású 36 éves illetve 59 éves pappal!

S a többi erdélyi gör. kath. pappal is miért olyan kegyetlenül?! Miért bújít az a Szászrégen vidéki ev. ref. 100%-os magyar?! kolléga úr katonaruhában, csatlósaival és miért verte meg saját kezűleg a gör. kath. papokat?! Jól van, ha retorzióképp kiteszik, de ne üssék, verjék rogyásig. S hozzá magát papnak valló ember, pribék ez, nem pap! Ezzel vajjon használunk a magyar eszmének, hogy a keresztény eszmét ne is említsük?!

Most immár várjuk a gyimesbükki gör. kath. egyházközségnek valamelyik püspökség alá való beosztását, és annak erélyes, törvényes, okos intézkedését. Minél gyorsabban, ellenesetben ezek a vitéz urak fenekes-tül felforgatnak mindent!

Engedelmet kérek, de ezek hallása, látása után és sült székely magyar róm. kath. pap azt kell mondjam, ezekért kár volt minket felszabadítani, szenvedtünk volna a túlmaradt testvéreinkkel ellenségeinktől, nem esett volna oly rosszul, mint saját fajunktól.

Azt a jellemtelenséget fel sem tételezhetjük, hogy a miniszteraink hirdessék a megbocsátást és bizalmasan adjon ki kínzást.

Félfüllel úgy hallom, hogy térítési mozgalmat indít a katonai hatóság, hogy mi az igaz belőle, nem tudom. De hogy a katonai közigazgatásból semmi okosat, alapos maradandót nem várhatunk, az bizonyos.

Ezeket tudom, mondom, s nevem aláírásával bizonyítom.

Krban méltatlan testvére:
György István
rk. plébános

U. i.: Csak azt jegyzem meg, hogy 188-ban születtem Gyergyóalfaluban, 1905. június 27. szentelt fel Majláth kegyelmes atyám, és 20 éve

múlt júl. 1. a gyimesbükki őrállásomnak Gergely Viktor paptestvérrel együtt a legnagyobb egyetértésben híveinkkel együtt.

*

D. a J. Kr!

F. évi október hó 27-én kelt ng. sorai végtelenül megleptek, mert én nem kértem fel arra senkit, hogy az ellenem elkövetett méltatlanságok miatt szót emeljen. Én a méltánytalanságokat és igazságtalanságokat mint a jó Istennek rendelését és irántam mutatott szeretetének jeleit töredelmes lélekkel viseltem mindig és viselni fogom a jövőben is, mert az én életem egy szakadatlan kálváriajárás volt. Hasonlítottam azon határkőhöz, amely az útszélen van, senkit sem bánt, de azért minden székérnek a tengelye megakad benne. B. e. Lucin balázsfalvi érsek Uram azzal vigasztalt, miszerint engem mindenki támad, mert ez annak a jele, hogy vagyok valaki és valami, egy jelentéktelen senkit vagy semmit nem támad senki; és az engem ért sok támadás bizonyosága annak, hogy személyemnek súlya van, mert egy senkivel nem érdemes harcolni, és nem is harcol senki.

A Székelyföldön, Szépvízen papi családból születtem, s alig hogy kikerültem az utca porába, „oláh”-nak tekintettek. B. e. apám elvitt Balázsfalvára az elemi iskola III-IV. osztályába, hogy sajátítsam el a liturgia nyelvét, és ott „székelynek” tituláltak; és visszatérve a csíksomlyói római kath. főgimnáziumba újra „oláh” lettem. Beiratkozva a balázsfalvi teológiára ismét „székely”-lyé vedtettem, hogy pappá szentelése után a székelyek előtt „oláh” legyek, és a románok „székely”-nek tartsanak. A dorogi püspökséghez való csatoltatásom után, az ottaniak inkább „oláh”-nak tartottak, míg régi egyházmegyém papjai „székely”-nek tekintettek. Balázsfalvához való visszacsatoltatásom után a román-ság „székely”-nek tartott, míg a magyarság román papnak titulált és most Erdélynek a hazatérése után ismét csak „oláh” pap lettem. Nem sok pap-társam járta meg ezen tekervényes utat.

A dorogi püspökség szervezése alkalmával az apostoli Adminisztrátor Úr egyházi és közigazgatási információk alapján kinevezett a csíki esperesi kerület esperesévé, amelyben a b. e. és atyai lelkületű Jaczkovics Mihály Vikárius Úr iktatott be. Ezen tényt soha nem tudta nekem megbocsátani a románság és 1918. óta 22 éven át nem volt olyan esztendő, amelyben ellenem valami feljelentést ne tettek volna, sokszor egyszerre

2–3 minisztériumba is; és közigazgatási hatóságok, ügyészség, hadbírótság, stb. állandóan foglalkozott az én jelentéktelen személyemmel. Ha egyebet nem tudtak kitalálni, prédikációimba magyaráztak bele elképzelt dolgokat, csak hogy megharcolhassanak (mint az utóbbi évben is két ízben történt). Hírlapi cikkekben támadtak: 1924-ben az „Universul” és 1937-ben a „Curentul”; 1935-ben a Dimineața és 1937-ben a „Curentul”-ban jelentek meg cikkek ellenem.

Ezen utóbbi cikkek hatása alatt, mivel megtagadtam vagy 70 gyermeknek a megkeresztelését, akiket a polgári anyakönyvvezető a törvények felrúgásával és a szülők kategórikus, ismételt tiltakozása dacára, önkényesen gör. kath. m-nak anyakönyvelt, habár úgy a polgári, mint az egyházi törvény szerint római kath.-ok voltak: a minisztérium követezte az érsek úrtól, hogy bocsásson el engem a papság kötelékéből, mint állam és nemzet-ellenest (mert betartottam a törvényeket). És mivel az Érsek Úr ezt nem tehetette, mert semmi bűnöm nem volt, a miniszter a kongruámat egyszerűen elvonta, és 1 1/2 évig egy fillért sem kaptam. Csak az Érsek Úrnak vagy 6-szori írásbeli és 4-szeri szóbeli közbenjárására folyósította újból a kongruámat, de az elmaradt 2300 pengő kongruám ott maradt örökre.

Az utóbbi hírlapi támadásoknak még következett volna a folytatása: a dorogi püspökséghez való csatolása az egyházközségemnek (amelyet korlátolt felfogással nekem tulajdonítottak); az esperesi kinevezésem, hogy a dorogi püspökség ellen való tiltakozáson nem vettem részt; hogy elgáncsoltam híveimnek írásbeli tiltakozását, stb, stb. Mind be voltak adva sorozatos cikkekben, amelyekkel egyszer s mindenkorra ki akartak végezni; és csak az Érsek Úrnak a személye akadályozta meg, hogy ne folytassák tovább ellenem az annyira alaptalan és igazságtalan végtelenül elfogult támadásokat; beszüntetve a kérésére a további cikkek közlését, amelyek az én felnőtt gyermekeimet majdnem a kétségbeesésbe kergették.

Ezelőtt 1 évvel a csíki esperesi kerületemet felosztották, és engem a gergyói kerülethez csatoltak.

N. b. levelében méltóztatik javasolni, hogy kérjem a dorogi püspökséghez való visszacsatolásomat. – Ezen ügyben különösen – mint kivétel nélkül a többiekben is – úgy fogok beszélni, mintha a fejem az eprakté-lion alá volna hajtva gyónásra.

Én személyemben a legszívesebben megtenném ezt, de egész lelkemből óhajtója és akarója vagyok ennek, de még sem tehetem meg, mint lelkipásztora összes híveimnek.

Az 1912. évben történt elcsatolását a községemnek – a Cămpeanu akkori esperesem által félrevezetett híveim – nekem tulajdonították, és még 1939-ben is többször vita tárgya volt ez az ő körükben. Több, mint 10 évig egy része a híveimnek gyónni sem jött el hozzám, és csak 1921-ben, amidőn népmissziót tartottam egy Rómában végzett és egy Budapesten végzett paptanárral, tudtam megtörni a jeget annyira, hogy kezdettek visszatérni az elhagyott útra. Most, 22 évi idegen uralom után könnyen el lehet képzelni, hogy milyen lehet az ő elgondolásuk. 1/4 része a híveimnek szívesen látná a visszacsatolást, vannak közömbösek is, de a többség nem óhajtja ezt, és én mint az összesnek a lelkipásztora – személyes óhajom ellenére csak lelkiismeretem szavára hallgathatva, csak semleges lehetek ez ügyben. Ha a visszacsatolás megtörténik, szívvel-lélekkel teszek eleget kötelességeimnek; de ezen álláspontomat – szerény véleményem szerint – minden lelkiismeretes papi embernek respektálnia kell, és gondolom egyetlen lelki ember sem találta, aki ezért engem igazságosan el tudna ítélni vagy megbélyegezni. Híveim fiatalabb nemzedéke között végtelenül sok van, aki még keresztet sem tud vetni magyarul, és ezekre is tekintettel kell lennem.

Végtelenül rossz benyomást és visszahatást szült híveim között a katonai parancsnoknak azon erőszakos és indokolatlan eljárása, a mellyel megtiltotta, hogy románul misézzem vagy prédikáljak.

1913-ban, amidőn b. e. Jaczkovics Mihály vikárius úr beiktatott a hivatalomba, mérlegelve az itteni helyzetet, és megértéssel és belátással kezelve az ügyet, meghagyta, hogy mindent végezzek románul, mint azelőtt, hogy a hívek lelki nyugalma és békéjét ne zavarjuk meg. Ezt az itteni viszonyok tekintetbe vételével be is tartottam, és mindig románul végeztem a szentmisét és a templomi prédikációt. 1913. novemberében egy pár hívem, aki a községnek oly részében lakik, ahol a római kath-ok többségben vannak, és így a társalgás nyelve a magyar volt közöttük, kifejezte azon óhaját, hogy a temetést végezzem magyarul, ha lehet. Erre 1913. november 18-án 274. sz. alatt azt a kérdést intéztem Debrecenbe a Püspök Úrhoz, hogy végezhetem-e magyarul? Amire 1913. november 23-iki keltezéssel azt a választ kaptam, hogy a „temetés, keresztes, esketés magyarul is végezhető, ha a fél kívánja”. És ezt azonnal megkezdtem, és minden erőszakos eljárás nélkül odajutottam, hogy 1918-ban a temetések több, mint a felét magyarul kívánták a híveim; így lassan és észrevétlenül haladva a kitűzött cél felé, de „ajtóstul berontani a házba nem lehet” és a mostani erőszakos eljárás 100-szor többet rontott, mint

használt az ügynek. Én a szentmise nyelvét megváltoztatni nem tudom, mert ahhoz nincs hatalmam, és ez nem is válnék híveim túlnyomó többségének; de az erőszakos eljárás miatt – mivel kiutasítással fenyegettek meg 22 éves kálváriám elismerése fejében – a szt. misét csak olvasva végzem, ami nálunk addig ismeretlen dolog volt, és a nők egy része a szt. mise alatt, letérdel és végig sírja az olvasott szt. misét, míg mások otthon sírják ki magukat.

Én nem tudom elképzelni, hogy az állami és nemzeti érdek követelje meg az ilyen kellemetlen érzések és benyomások kierőszakolását, amely végeredményben csak a vallási közömbösséghez és idővel a teljes vallásatlansághoz vezet.

Sajnos! ha így tart a gör. kath. vallásúakkal szemben tanúsított türelmetlenség, amikor a dorogi püspökséghez visszacsatolnak, már csak üres templomokat fognak visszacsatolni. Saját fülemmel halottam egy értekezleten, hogy a vármegyei katonai parancsnok úr felszólította a jelen lévő róm. kath. papságot, (csak egyedül én voltam gör. kath.), hogy ne respektáljanak semmi egyházi tiltó rendelkezést, és az összes gör. kath.okat vegyék át a latin rítusra, hogy majd amikor helyreáll a normális és törvényes állapot, befejezett tények elé legyen állítva a gör. kath. egyház. Mint gör. kath.-ok megbízhatatlanok, de ha rítusukat elhagyják, és törvényellenesen római kath.-ok lesznek, mindjárt államhű, megbízható, karakteres és rendes emberekké válnak. Roppant furcsa eljárás!

Az eredmény már mutatkozik. Szépvíz anyaegyházban az összes híveink elhagyták a görög rítust (a kántort kivéve), úgy szintén Pálfalva leányegyházban, ahol egyetlen egy hívünk sem maradt. Az erőszakos térítés vígan folyik, fenyegetések az országból való kiutasítással, stb. Már megkezdték a munkát az én parókiám filiáiban is, ahol többen megijedtek és jelentkeztek rítusuk elhagyására, biztatva és erőltetve lévén olyan róm. kath. pap megbízottai által, aki hadilábon áll a magasabb erkölcsi renddel; nem is szólva a „Codex I. C. 98. canonjának 2. és 3. pontjával, amelyekről nem akarnak tudomást szerezni.

Ha ennek a törvénytelen és erkölcstelen eljárásnak nem lehet véget vetni, az egész székelyföldi gör. kath. paróchiákból nem marad meg más, mint Vasláb, Gyimesbükk egy része, Szépvíznek három leányegyháza, (Kóstelek, Lóréz és Bükkloka egy része), ahol a lakosság románul beszél és román a ruházata is, valamint Kászonnak egy része is. A többi a legrovidebb idő alatt megsemmisülésre van ítélve. Életemben sok kicsiny lelkű és nagy szenvedélyű emberrel volt dolgom, de ilyeneket, mint ami-

lyenek most a felszínen vannak, el sem tudtam volna képzelni; és sajnos róm. kath. pap is van köztük, de nem az én községemből való, aki korrekt, jellemes székely ember.

Én a magyarság ellen nem tiltakozom, hogy ezért kellett 22 éven át szenvednem, és dacára annak, hogy román uralom alatt éltem és mindig hurcoltak, Csügés filiában, Hidegség és Agyagospatak tíz esetben kizárólag magyarul prédikáltam az egész román uralom alatt minden nyomás ellenére.

Most öregségem kezdetén a legnehezebb probléma elé állítatom az által, hogy híveim és közém egy mesterséges szakadékot akarnak beékelni, amely teljesen áthidalhatatlanná válik, – ha még tovább folyik a tűrhetetlen eljárás – amely elveszi minden munkakedvemet és erőmet.

Erőszakkal téríteni nem lehetett soha és az ilyen eljárás jóra nem vezethet és megbosszulja magát.

Lassú, fokozatos, megértő munka meghozza idővel a gyümölcsét, de az ilyen erőszakos csak ellenszenvet ébreszt, és elidegeníti teljesen a lelkeket azon eszmétől, amelynek eléréséért dolgozni akarunk és kell is.

Sajnos! Mindent le nem írhatok, és már eddig is túlságosan igénybe vettem nagybecsű türelmét, de mint lelki ember előtt ki kellett nyitnom a szívemet, hogy megkönnyebbüljek.

Fiam írta, hogy tőle információkat méltóztatott kérni, de mivel ő 1918-ban csak I-ső gimnazista volt, majd egy pár nap múlva az én bemondásom alapján felelni fog a feltett kérdésekre objektívan, sine ira et studio.

Emberileg érthető kell, hogy legyen, hogy nem óhajtjuk, hogy neveink szerepeljenek a nyilvánosság előtt (semmilyen formában), mert 3 felnőtt leányom a körülmények kényszerítő hatása alatt (férjhezmenés) Romániában van, ott van egy nővérem, és több sógorom és sógornőm, számtalan unokával; de ott vannak a családoknak legnagyobb és legengesztelhetetlenebb ellenségei is (a dorogi püspökség előtti esperesem: Campeanu családja), kik irányították ellenem a támadások egy részét; amely család, ha valamelyik lapban meglátná a neveinket, még vadabb támadásra indulna ellenünk odaát; ami ott lévő leányaink helyzetét teljesen lehetetlenné tenné és elviselhetlenné (1 tanárnő és 2 tanítónő), amit el kellene kerülni minden áron.

A küldött könyveket megkaptam, és árukat újév után kiegyenlíttem, most nem lévén olyan helyzetben, mivel a kongrua címen csak havi 50 pengőt akarnak a gör. kath. papoknak adni, míg a római kath-oknak kiadták azon összeget, amelyet a román uralom alatt élveztek.

Kegyes elnézését és bocsánatát kérve, hogy oly hosszan visszaéltem becses türelmével, kérem, hogy tárgyilagosan szemlélve az én rendkívüli helyzetemet, ne ítéljen el, mert lelkiismeretem azt mondja, hogy ezt nem érdemlem meg.

Ájtatos imáiba ajánlva magamat és zaklatott híveimet, vagyok Gyimesbükk, 1940. november 5-én.
legméltatlanabb oltártestvére:

Gergely Viktor
gör. kath. espereslelkész

*

D. a J. Kr!
Főtisztelendő Titkár Úr!

F. hó 11-én kelt nb. sorait véve hálás köszönetemet fejezem ki érettek. A rendkívüli és szakadatlan zaklatásoknak kitett helyzetünkben, végtelenül jól esik a bátorító szó, bárhonnan is jöjjön, de különösen a gör. kath. részről jövő együttérzés.

A nb. soraiban érintett dolgokra rövidesen reflektálni szeretnék, szoros összefüggés nélkül, de a tények reális felsorolásával.

Tudatában vagyok a mai nehézségeknek, amelyekkel jár minden átmenet, hisz már volt többször részem – Isten kegyelméből – ilyenekben, úgy egyházi, mint politikai téren.

Sajnos! Nagyságodnak a helyzetünk jobbrafordulására vonatkozó optimizmusát nem tudom osztani, mert ezt a tények nem engedik.

Tapasztaltam saját magamon és káromon a regátiak türelmetlenségét, de ez csak 1% volt annak, ami most Erdélyben folyik. Az ember el sem hinné, ha nem látná saját szemével. Egyik székely róm. kath. intelligens ember, akinek jó érzését és méltányos gondolkodás módját a megváltozott helyzet sem tudta elferdíteni, látva, hogy mi történik itt, azt kérdezte, hogy „európai, alkotmányos jogállamban élünk-e vagy valahol Kínában?” Ez nagyon jellemző, pedig ő nem is érzi saját magán a méltánytalanságokat. Nincs arról szó, hogy ki voltál? mi voltál? milyen magatartást tanúsítottál? mert a fékevesztett gyűlölet orgiáit ulti minden személyválogatás nélkül.

100%-os magyarnak nevezett református atyafi felmászik az út szélére állított kath. keresztre, ahol a „corpus” van ábrázolva, felhívja a hitestvéreket, hogy „imádjatok, én vagyok a Krisztus!”, azután a keresztet kivágva a Marosba dobják. Felmerül a jogos kérdés, hogy valjon Szt. István országában vagyunk-e, vagy valahol a Bolsevikiben.

Csík megye tisztán katolikus kat., és így a latinokkal van a baj, de az olyan mérvű, hogy azt elképzelni is lehetetlen. Itt már nincsen – egy-két kivétellel – sem jó érzés, sem ízlés, sem belátás, sem egyházi törvénytisztelet, mert a primitív szenvedélyek kerültek felül.

Minden községben dobszóval a községházához voltak rendelve a gör. kath.-ok és ott ki lett adva, az ukáz, hogy aki nem hagyja el azonnal a valóságát, átteszik a határon.

Az egész Közép- és Al-Csíkban csak egyedül maradtam, mint gör. kath. pap és az összes átállási nyilatkozatokat hozzám küldik. (A román törvény szerint a vallás elhagyását csak a polgári anyakönyvvezetőnél kell bejelenteni, aki a lelkeszt értesíti az esetről.) Naponkint 100-t is kapok ilyent. Ahol a hívek nem mennek el jelentkezni, a jegyző megy a házakhoz rendőri segédlettel, éretlen gyerkőc tanítócskákkal, hogy terrorizálják őket. Sőt egy szt. ferencrendi szerzetes is találtatott, aki csatlakozva az előbbiekhöz, két paróchiánk filiájában házról-házra járt, önkényűleg elfoglalta az újonnan épült paplakunkat, és két templomunkat, és azokban istentiszteletet is tartott és tart minden engedély nélkül. (Róm. kath. templom nincs ott.) Ez ellen normális körülmények között nem is lehetne kifogást emelni, de, midőn prevakrikálás a célja, megengedhetetlen. Ezen két filiában több, mint 150 éve gör. kath. pap látta el mindig a kevés számú, odavándorolt róm. kath. hívót: mivel nagy távolságban, havasok között, életveszélyes, nyaktörő erdei utakon lehet csak odajutni, ahová a kényelmes plébániákhoz szokott, gazdag róm. kath. plebános urak, nem vették maguknak soha azt a fáradságot, hogy elmenjenek, most pedig önálló plébániát ígértek nekik, ha átállnak.

A gör. kath. híveimet (kettő románul még beszélni sem tud) kidobták még az útkaparói állásból is 11 évi szolgálat után, minden kárpótlás nélkül és a román éra alatt az összes útmesterek magyarok voltak itt.

Már majdnem ott állunk, ahol voltak a szentírásbeli bélpoklosok, hogy kiáltani kell a szembejövőkre: „vigyázat! óvakodjatok! mert gör. kath. közeledik!”

Bátyám, aki jelenleg Gyergyóvásárhelyen pap, szintén hajdúdorogi esperes volt. Egyik fia Székelyudvarhelyen hivatalnok és egy képviselő

előtte is kijelentette a kívánságát, hogy hagyja el vallását. Ehhez nem kell bővebb magyarázat, mert eléggé jellemzi a helyzetet.

„Consumatum est!” Az összes székelyföldi g. kath. paróchiák, amelyek Hajdúdoroghoz tartoztak, egyetlen egy hívő nélkül maradtak, kivéve Vaslábót és Gyimesbükköt, Szépvíz paróchiának 2 filiáját, ahol 3-4 család maradt és Kászonnak 5–6 családját, mert ott is már vagy 200-an engedtek a terrornak, és elhullottak. Ez utóbbiban kántorunk biztatta a híveinket, hogy ne hagyják el vallásukat. A csendőrségre hívták és 6 napi határidőt szabtak ki neki, hogy az alatt hagyja el a vallását. Nem tett eleget a felhívásnak. Erre újra idézték és 6 órai halasztást kapott, amely alatt ha el nem hagyja a vallását, átteszik a határon Romániába. Itt született, székely ember. Simon Péter a neve és át kellett állnia, hogy ne hurcolják tovább. A csendőrök házról-házra jártak, és úgy terrorizálták híveinket vallásuk elhagyására. Reveláció rám nézve, hogy amióta el lettünk szakítva Magyarországtól, ott a csendőröket a hittérítő, missziós munkára is kiképezték. Amíg a „sötétnek” nevezett Balkánon voltunk, el sem tudtuk volna képzelni, hogy ilyen dolgok is lehetségesek. Most pedig a „vallásszabadság klasszikus földjének” nevezett Erdélyben csodálkozva látjuk a szomorú valóságot.

Azt nem szabad mondani híveinknek, hogy ne hagyják el a vallásukat, mert akkor kiutasítják őket az országból. A 20. század Európájában vagyunk-e vagy hol? Az embernek megáll az esze ilyen tömeg őrület láttán.

Az én paróchiám is ki lett már kezdve a széleken és filiáiban, csak az én derék plebánusom utasította vissza az ilyen kényszeredetten átállók-nak az elfogadását, amiért állandó meghurcolásoknak van kitéve: „Szólj igazat, és betörik a fejed!”

Fiamnak paróchiájában egyetlen egy hívője sem maradt. Ez a helyzet általában az összes erdélyi vegyes községekben, kivétel nélkül.

Amint értesülve vagyok, Szatmáron már vagy 2000-en hagyták el a gör. kath. vallást és ebből 1500 kálvinista lett. Hasonló a helyzet a Maros mentén és Udvarhely megyében is, a szentistváni eszme nagyobb dicsőségére. A Mezőségen 400 görögkatolikus gyermeknek 6 református tanítója még a kereszttétést is megtiltotta.

Sajnos! itt már nem szörványos esetekről és nem egyes kisebb hivatalnokok túlbuzgóságáról vagy túlkapásairól van szó, hanem egy rendszerről.

A kilátásba helyezett elégtételekről beszélni tehát naiv és hiú ábránd, mert a tiltakozások is teljesen meddőek.

Komoly értesülésem van arról, hogy jelentve lett ezen visszaélés a legmagasabb helyekre, ahol, azt a kitérő választ adták, hogy most nincs idő ilyen dolgokkal foglalkozni, ami átírva hétköznapi nyelvre azt jelenti, hogy ismerik ezeket és helyeslik.

Egyetlen gör. kath. sem maradt a székely földön, és annak a 4 papnak, akik a 3 esperesi kerületből itt maradtunk, nem sokára vándorbotot kell kezünkbe vennünk, mert nem marad egyetlen hívünk sem.

A normális viszonyok helyreállása után sem remélhető ezeknek a visszatérése, amint a tapasztalat mutatja.

1912-ben elállott Lázárfalva paróchiánk befolyásolt és félrevezetett lakossága. B. e. Jaczkovics Mihály vikárius úrral 1913-ban vizsgálatot tartottunk, és megállapítást nyert az eljárás törvénytelenége, mire az akkori budapesti kormány döntése az átállást semmisnek jelentette ki azzal, hogy az átállottak továbbra is gör. kath-oknak tekintendők.

Az átállottak és az ott lakó róm. kath-ok részére azonban Gyulafehérvár helyi plébániát szervezett (mert addig nem volt) és ma is mind róm. kath-ok, mert a 22 évi román uralom sem tudta visszahozni őket, habár többször helybeli papot is küldtek oda, de ilyen kényszert soha nem alkalmaztak, mint most velünk szemben.

Sajnos! így fog történni a most elállottakkal is, és így nyugodtan el lehet helyezni a keresztet az egykor Doroghoz tartozott paróchiák fejéhez a felirattal, hogy „fuerunt”.

Nevetséges és szégyenteljes volt az ortodoxia erőlködése, hogy minket megtérítsen, de a mostani helyzetet össze nem lehet hasonlítani azzal.

Az érsekség 700 paróchiája közül az enyém volt a legnépesebb (3800 lélek) és a legnagyobb területen fekvő (a széle a paróchiámnak tour-retour 56 km), de a 22 év alatt csak 2 férfi és 1 nő lett ortodox a híveim közül, akik vadházasságban élven, nálunk nem tudtak megesküdni. Most meg 100-ával kellett elhagyniok rítusukat.

A lelket, a lelkiismeretet nem lehet máról holnapra átformálni s a lelki kényszer meg fogja magát bosszulni a nép demoralizálásában, amely velejárója és következménye az ilyen erőszakos eljárásnak.

Békásban van 5 paróchia vagy 10 000 román g. kat. hívővel, akiknek a papját a hír szerint most mind kiutasították; és most a baptista szekta ünnepel és vígan terjeszkedik ott, erős fészke lévén Békásban, amely ellen roppant kevés eredménnyel harcolt az egyház, habár Rómában végzett missziós pap működött ott, több, mint 10 éven át. Most bő az aratásuk, ami alig hiszem, hogy állami érdek lenne.

A bécsi döntés után a híveim aggodalmasan kérdezték, hogy vajjon milyen elbánás lesz velük szemben? Több szentbeszédemben igyekeztem megnyugtatni az aggodalmaskodókat, hivatkozva a megszálló honvédség elindulásakor a legmagasabb felelős helyeken tett kijelentésekre, amelyek megnyugtatóak voltak, ezen tekintetben, és most szégyenkezve kell felelnem a híveimnek, akik elvesztették a bizalmukat a kijelentések komolyságában és sajnos nem alaptalanul.

De hiába keseregünk ezek fölött, mert csak akiknek hatalmában állna ezt a gyűlölet hullámot megállítani, vagy legalább mérsékelni, inkább élesztik azt az ország felmérhetetlen kárára, mert a szívekben elrejtett keserűség nem szolgálja a lelki megnyugvást, amelyre pedig szükség volna, a mai rendkívüli, nehéz helyzet közepette.

Nagyon jó lélekre vall, hogy családi viszonyaimról is érdeklődni kegyes volt.

Két leányom férjnél van (tanítók, tanítónők), egy tanárnő leány. Egyik vejem katolizált az esküvő előtt, de 10 éven át állandó zaklatásnak volt kitéve amiatt a regáti kollégák részéről. Volt esztendő, amikor 22-szer kellett lemennie Bukarestbe, hogy igazgatói állását megtarthassa, ami csak Caliani vezérigazgató (gör. kat. pap) sikerült. A másik ezért nem mert katolizálni, csak reverzális adott.

Hogy milyen volt a magatartásuk, jellemezze azon körülmény, hogy a bécsi döntés után elment hozzájuk a Főtiszt. László Ignác gyergyószentmiklósi róm. katolikus főesperes, volt főgimnáziumi hittanár, és kérte, hogy ne menjenek vissza a Regátba, mert ő felelősséget vállal, hogy nem esik bántódásuk. De amint a következmények mutatták, nagyon jó volt, hogy elmentek, mert úgyis kiutasították volna őket, amint megtörtént mindazokkal, akik a döntés szerinti jogukkal élve, itt akartak maradni.

Megtörtént, hogy a regáti férfiak elmentek és róm. katolikus székely feleségeik itt maradtak, mert nem akarták elhagyni öreg szüleiket, és ki lettek utasítva a nők is, férjeik után, még pedig egypár órai türelmi idővel. Ez lett volna a sorsa az én leányaimnak is, és így bár mint szülőnek végtelenül fáj az elszakadás, a körülményeket mérlegelve, azt kell mondanom, ez volt az egyedüli lehetséges és helyes megoldás. És ezeknek a körülményeknek a visszatérése ki van zárva az itteni körülmények miatt.

Tanárnő leányom szívesen jött volna haza és érdekében 3 helyre is adtam be kérelmet, hogy állást nyerhessen, de még válaszra sem méltattak. És így ő is kényszerült megtartani állását Brassóban, mert itthon nem kaphat mást és munka nélkül nem ülhet.

Tudom, csodálkozni fog Nagyságod ezeken a dolgokon, de ha fel-
említem, hogy ellenem is feljelentések történtek és itt maradt gyermekei-
met is állandóan zaklatják és jelentgetik – sötétben bujkáló aljas alakok –
meg fogja érteni ezen álláspontomat. Sőt, hogy brutális őszinteséggel
nyilatkozzam, vannak elkeseredett pillanataim, amidőn azon gondolko-
zom, hogy nem lett volna-e jobb, ha itt maradt gyermekeim is átmen-
jenek annak idején, ott lévő leányaim, tekintélyes rokonságom gondos-
kodva elhelyezésükről. Jogvégzett fiam a község házában jegyzőgyakorno-
koskodik, egy leányom itt tanítónő és állandóan jelentgetéseknek van
kitéve – felelőtlen és erkölcstelen elemek részéről –, amelyek elveszik az
ember minden kedvét.

Tudom, hogy a fiam által küldött helyzet jelentés nem fogja kielé-
gíteni a várakozását, de egyrészt az összes gör. kat. paróchiáink miatt
teljesen céltalan, tárgyitalan és haszontalannak látszik a mi irka-firkánk,
másrészről meg a lelkiállapotunk olyan, hogy az ember még egy pár gon-
dolatára sem képes koncentrálni. Sokszor alig vagyok képes arra, hogy
megtartsam a vasárnapi és ünnepi szt. beszédeimet.

Sírva jönnek a híveim panaszkodni, hogy kényszerítve vannak szer-
tartásuk elhagyására, és mi tehetetlenségünkben még vigasztalni sem
tudjuk őket. Az elfogult hatóságok azt várják tőlünk hogy még mi biz-
tassuk híveinket vallásuk elhagyására. Ez milyen észjárás? mert én fel-
fogni nem tudom.

Sokszor voltam életemben súlyos körülmények között, de ilyeneket
nem éreztem soha. A lelkigyötrődés és küzdelem túlságosan az idegekre
megy, amit nem lehet sokáig kibírni.

A türelmetlen regátiak támadtak, meghurcoltak állandóan, de csak
személyemben, míg a híveimnek békét hagytak, de most azok sincsenek
megkímélve, állandó zaklatásoknak lévén kitéve. Addig amíg egy sem
marad közülök.

A változás után reméltem, hogy kevés hátralevő napjaimat lelkinyu-
galomban fogom tölteni, de keservesen csalódtam.

Bükkloka vagy Tatárbükk (Fágetel) nem Gyimesbükknek, hanem
Szépvíznek (Frumoaşa) a filiája.

Szívesen elnézését kérem, hogy ismét ilyen hosszasan vettem igény-
be nb. türelmét; még sokkal többet is mondhatnék, de ezekből is elég
világos képet lehet alkotni az itteni helyzetről és a volt dorogi paróchiák-
ról, amelyekért fáradni már teljesen fölösleges, mert nincsenek.

Ájtatos imáiba ajánlva gyötrődő lelkiütemet és zaklatott híveimet
 vagyok

Gyimesbükk, 1940. nov. hó 22-én

Gergely Viktor
 gör. kat. esp. lelkész

*

D. a J. Kr.!

Nagyságos és Főtisztelendő Uram!

Két leveléből irányomban kisugárzó jóindulata bátorít fel arra, hogy
 fölkeressem újból a jelen soraimmal.

Van egy Sándor nevű fiam, aki Kolozsváron a mezőgazdasági aka-
 démián III. éves hallgató, miután katonai behívások miatt elvesztett tel-
 jes két évet.

Gör. kath. vallása miatt helyzete Kolozsváron lehetetlenné és elvisel-
 hetetlenné vált.

Legutóbbi leveléből szó szerint közlöm a következő idézeteket:

„Amidőn beiratkozásra jelentkeztem, és az igazgató látta, hogy gör.
 kath. vagyok, kijelentette, hogy ha úgy akarom, hogy jól végezzek és
 valamikor állást is kapjak, akkor térjek át a róm. kath. vallásra. Azt mon-
 dotta, hogy ha nem térek át, megtörténhetik, hogy nem is fogom tudni
 elvégezni a fakultást, és ha elvégzem, állást nem fogok kapni soha.

Azután az összes tanárim, amidőn látták indexemet és azt, hogy gör.
 kath. vagyok, figyelmeztettek, hogy hagyjam el a vallásomat, ha úgy aka-
 rom, hogy jó legyen dolgom és végezni tudjak. Két gör. kath. kollégám
 átállott és most csak egyedül vagyok. A múlt héten az igazgató felhíva-
 tott az irodájába, és azt kérdezte, mikor akarok átállani a róm. kath. val-
 lásra? Megmondtam, hogy nem fogok átállani, amire azt felelte, hogy ha
 végezni akarok, álljak át. A megelőző félévben volt egy orthodox taná-
 rom, aki ma róm. kath. és ez a legelfogultabb velem szemben. Olyan
 róm. kath. kolégáim, akik az elmúlt években 1500 Lei havi ösztöndíjat
 élveztek az államtól, a legjobban panaszozzák az elszenvedett elnyomást.
 Az összes tanárok az órák alatt azt kérdezik tőlem, hogy mikor szándék-
 szom átállni a róm. kath. egyházhoz? Sőt a múlt héten egyik tanárom
 behívta három kollégámat, és megbízta őket, hogy vegyenek rá vallásom
 elhagyására. Megmondta nekik, közöljék velem, hogy ha nem hagyom
 el vallásomat, hiába tanulok, mert a vizsgán mind elbuktatnak. Kijelen-

tettem nekik, közöljék megbízójjukkal, hogy inkább itt hagyom az akadémiát, de vallásomat nem hagyom el. Napok telnek el anélkül, hogy a kollégáim egy szót is szóljanak hozzám; kerülnek, mintha bélpoklos volnék. Helyzetem teljesen lehetetlenné vált.”

Nem folytatom tovább, mert az eddigiek is eléggé épületes képet mutatnak. Úgy látszik, már nem a tanítás a fő, hanem a hittérítés, és az elfogult gyűlölet hirdetése, és beplántálása az ifjú szívekbe.

Hallomásom szerint Debrecenben is van mezőgazdasági akadémia, ahol, gondolom, lennie kell több gör. kath. hallgatónak is.

Minthogy egyáltalán nem vagyok ismerős senkivel ott, mert az 1916. évi menekülésben voltam benne párszor, alázattal kérem nagyságodat, kegyeskedjék ottani ismerős körei által megtudni, hogy van-e ott akadémia? s ha van, karácsonykor átmehet-e a fiam a kolozsvári akadémiáról oda? milyen föltételei vannak? bentlakás? tandíj? stb. stb. és ami a fő: vannak-e gör. kath. hallgatók is?

Ha nem volna az az elfogult atmoszféra, ami Kolozsváron uralkodik, megpróbálnám, hogy a fiam ott folytassa tanulmányait, mert ellenkező esetben félbe kellett szakítania, vagy ki kellene vándorolnia, amit ő nem óhajt, én még kevésbé.

Sajnos e türelmetlenség alig leküzdhető nehézség elé kezdett állítani.

Dec. 5-én 300 erőszakos vallásváltoztatási jegyzőkönyvet hoztak hozzám.

A mai napon Rakottyás telepen elszigetelve lakó, 60 tisztán gör. kath. lakos lett – egy Mihálykó János (augusztusban még „Mihalca” volt) nevű gkath-ból hirtelen róm. kath.-sá vedlett állami tanító és az ott állomásozó katonák zászlósa által kiutasítás kilátásba helyezésével kényszerítette, hogy hagyja el azonnal vallását.

Ezekhez már nem kell kommentár, csak lelkierő, ami már fogytán kezd lenni.

Ájtatos imáiba ajánlva keserűséggel teli lelkemet és zaklatott híveimet, akiket már téli éjszakán – minden ok nélkül – dobnak át a határon. (10 gyermekes családot), 30 km-es erdők és lakatlan területeken, vagyon Gyimesbükk, 1940. december hó 7-én

Gergely Viktor, gör. kath. lelkész
N. B. Érthető idegességem miatt rossz az írásom

†!
Nagyságos és Főtisztelendő Uram!

Egyszerre vettem f. hó 10-én kelt lapját és 13-án kelt felvilágosító sorait. Fogadja mindkettőért leghálásabb köszönetemet.

Az isteni gondviselés majd meg fogja mutatni, hogy merre irányuljon majd a fiamnak a sorsa.

Az Érsek Úr nevezett ki vikáriust, aki Marosvásárhelyen lakik, és ott, mint kerületi esperes működött eddig. Főgimnáziumi pap-tanár volt eddig Balázsfalván, de gyenge szervezete nem bírta az iskolát és paróchiát kért Gáltón (Alsó-Fehér megye), ahol működött egy néhány éven át, és talán 2–3 évvel lett kinevezve Marosvásárhelyre esperesnek.

A neve Pop József, született 1896-ban.

A székelyudvarhelyi Suciu Péter fiatal pap, csiki származású, gergyó-vaslábi fiú. Nőtlen pap, és végtelenül vallásos, buzgó, istenfélő ember. A vallásban túlzásról nem lehet beszélni, de nála talán ez a kifejezés is helyén van. Udvarhely megyében Máréfalván volt paróchiája, de inkább Homoród-Szentmártonon és vidékén az unitáriusok között tartózkodott, és nem tudom, hogyan és mikor jutott Udvarhelyre, az ottani esperes eltávozása után. Valószínűleg vagy az Érsek Úr, vagy a helyettese intézkedése tette oda. 1934-ben vette fel az egyházi rendeket; magyarul jól tud, de az idegen imperium neveltje.

A rítus-változtatások ma is vígan folynak Csíkban, napi 50–60 értesítés jön a címemre, de már kezdettem beletörődni a megváltoztathatatlanba.

Fogadja leghálásabb köszönetemet meg nem érdemelt nb. jóindulataért.

Gyimesbükk, 1940. december hó 17-én.

Gergely Viktor
gör. kath. esp. lelkész

*Gergely György kézdiszentkereszti gör. kat. lelkész
1940. XI. 13-án kelt leveléből*

A román rezsim alatt a híveink hitélete nem esett, mert a papság létszámának emelkedése arányában az is emelkedett. A testvéregyházak közötti viszony – néhány lényegtelen eset kivételével –, a régi volt; teljes békeességben éltek egymás mellett annál is inkább, mert híveink nagy része nem vallotta magát románának.

A „nemzeti egyház jellege” anyagi előnyökkel járt, amennyiben a papi birtokot kiegészítették 32 holdra és a templomnak is juttattak 5 hold birtokot mindenütt, ahol csak állami tartalék-birtok volt. Ezen kívül némely helyen jelentős segélyeket adtak templomépítésre és a papokat is segítették, azonban az ortodoxiának a türelmetlensége miatt az utóbbi időben ezek megszűntek és papjainknak sok kellemtelensége volt. Kezdetben szépen viselkedtek velünk, azonban az utóbbi időben csak elvben ismerték el az egyenlőséget, de a valóságban nem. Pl. nemzeti ünnepeken ők voltak előnyben. Még Balázsfalván is az ort. kápolnába mentek a hatóságok, és az érseki templomban csak képviseltették magukat. Az iskolások is valláskülönbség nélkül az ort. [templomba] kellett menjenek. Ugyanez volt a helyzet, fogadalomtételnél, zászlószentelésnél és iskolaszenteléseknél is. Ott is, ahol életerős paróchiáink vannak (2–3000 lélekkel) és ahol nincsenek ort. paróchia és hívek, még ott is ők végezték az ünnepi ténykedés. Átlag az volt az elvük az állami vezetőknek, hogy ott, ahol érdekeink nem kereszteződnek, ott minket is segítettek, ha a papunk befolyásos politikai pártfogására tudott szert tenni. Különösen itt Háromszéken többször próbálkoztak, hogy papjainkat áttérítsék híveinkkel együtt, különféle ígéretekkel, és aki szembe mert szállni velük, azt teljesen mellőzték és nehézségeket okoztak nekik. A „nemzeti jelleg” a román rezsim alatt nem járt hátrányokkal, azonban most több esetben halottam, hogy híveinknek egy része azzal indokolja a rítusváltoztatást, hogy nem akarja továbbra is kitenni magát arra, hogy románként tekintse. Az új magyar rezsimmel szemben a legjobb reményeink lennének, azonban a jószántú rítusváltoztatási több helyen dobszóval hívták a híveket a község házához, hogy áttérjenek és így olyan kilátások előtt állunk, hogy mielőtt visszakerülnénk a hajdúdorogi püspökséghez, Háromszéken, Udvarhelyen és Csík egyes parókiáiban nem lesznek híveink.

A Székelyföld gör. kat. parókiáinak a helyzetképe a következő lenne:

A hosszabb ideig itt tartózkodó papok, Háromszéken a következők voltak: Nagyborosnyón Áron Gyula (3 évig), aki elment a bécsi döntés után; Gelencén Botei János (a román uralom kezdetén elhalálozott Bokor András után), aki 1933-ban elment Torda környékére. Utána Calugar Flavin volt, akit a b. d. [bécsi döntés] előtt áthelyeztek, Brassó második (új) parókiájába, ahol előzőleg lakott. Lemhányben 1931-ben egy pár hónapig volt egy Gherman János nevű tanítóból lett pap, akit a hívek nem szerettek a románosító rendszeréért és így el kellett menjen. Lisznyón Radu Miron volt, aki a b. d. után elment. Szentkereszten 1927–31-ig Arie an Jenő volt (aki innen Ditróba ment és onnan 1 és fél évvel ezelőtt gyergyószentmiklósi alesperes lett, és a b. d. után távozott. 1933. nov. 25-től én vagyok itt. Szentgyörgyön (új parókia) Pastrav Gyula volt, aki a döntés után távozott. Torján Francu Sándor (volt járásbíró) 1931–33-ig volt, azonban Kézdivásárhelyen, majd Szentkereszten lakott, ahol meg is halt. Utána Szakács Márton volt fél évig, és 1936-tól a honvédség bevonulása utánig Borda Sándor, aki az átmeneti idő alatti kellemetlenségek következtében szept. 18. körül elment. Szárazajtán Brér György volt, aki 1936. körül Gyergyóalfaluba ment. Utána Sütő János volt kb. 1 évig, majd ez év egy pár hónapjában egy újonnan fölszentelt pap volt, aki Gyulaféheváron végezte a teológiát és negyed éven át bebizonyította, hogy édesapja gör. kat. volt, és így átjött Balázsfalvára. A bevonulás előtt eltávozott, mivel felesége regáti tanítónő volt. Baróton a legelső Stoian nevű elcsapott jegyzőből lett pap volt, aki rövidesen ortodox lett, és megszerezte az ottani ort. parókiát. Utána alnariu János volt kb. két és fél évig, és most, egy év óta Serbban nevezetű gyergyói fiú, aki a honvédek megérkezése után Szászrégenbe költözött.

Csíkban: Csíkszentgyörgyön Sándor János 1938-ban ment nyugdíjba, és utána egy román kat.-ból lett ortodox, majd gör. kath. pap egy hónapi ténykedés úgy a gör. kath., mint a római kath. hívek egy részét áttértette ortodoxnak, és a templomot erőszakkal, a vármegyei vezetők segítségével elvette. Majd visszaperelték és botrányos élete miatt el kellett hagynia az újonnan létesített ortodox parókiáját és nemsokára rá meghalt. Nevére nem emlékezem. Utána egy évig Huszár Román fiatal nőtlen pap volt, akit október elején áttettek a határon a katonai hatóságok. Csíkszépvízen 1924-ig boldogult nagyapám, Gergely György volt. 1924-ben és 1925. elején Pop Viktor volt, aki Szamosújvár környékére

ment. 1929-től Costes Avisalon volt 1940. év első feléig, aki Vaslábra ment át (és akit a hirtelen eltávozott gyergyószentmiklósi esperes saját hatalmából megbízott az esperesi teendők ideiglenes végzésével). Gyimesbükkön édesapám volt 1904. óta. Kászonyimpérben kb. 1922–23-ig Boér Artur volt a háromszéki esperesi kerület főesperese, tb. kanonok. Utána Gergely János nagybátyám (volt udvarhelyi főesperes) 2 évet és azután Gyergyóvásárhelyre ment át. 1926. óta Boldor János volt, akit október elsején áttettek a határon. Gyergyóalfaluban Bájás Gyula volt kb. 1936-ban beállt haláláig, és után Boér György. Lázárfalván (ahol 1912-ben a híveink róm. kath. lettek) egymásután vagy három kétes-múltú (kettő közülök ort. végzettségű, áttért) pap volt, akik hamarosan továbbállottak, miután kompromittálták magukat. Hosszabb ideig Borgovan Mihály nőtlen pap volt. Csíkszeredában a román impérium kezdetétől Vlád Izidor volt, akit októberben csíkszentkirályi térítései miatt kiutasítottak az országból. Szentdomonkoson Solnay János van még a régi időkből. Ditróban (új parókia) Arie án (aki a róm. kath. [pap-pal] nagyon rossz viszonyban volt). 1928. vagy 1939. elején Sz.miklósrá került, amint már említettem.

Udvarhelymegyében: Abásfalván Todorán György volt. Bözödújfaluban Candit Lic, majd Todorán János. Alsóboldogasszonyfalván rövid ideig Ploscariu János volt. Homoródkarácsonyfalván Lupu Vazul volt. Szentersébeten Salantiu (Szalánci) Jusztin, majd Rusu Simon voltak. Románzászkodon Boér Sándor volt. Udvarhelyen kb. 1922-ig Gergely János volt, majd László Gyula és végül Iván György kerületi esperesek. Az udvarhelyi főesperes az egész kerülete papságával jónak látta eltávozni a magyar honvédség bevonulása előtt. El lehet mondani, hogy a Székelyföld részére nehezen lehetett papot kapni, mivel kevés volt a magyarul jól tudó papság a fiatalabb korosztályok között. A legtöbb helyre ortodoxokból lett, vagy rovottmúltú egyéneket küldöttek, akik nagyon sok esetben többet ártottak, mint használhattak volna. A Székelyföldön hosszabb ideig paposkodva úgy tűnt fel, mintha büntetés lett volna.

A politikában és közéletben a nagy többség intenzíven részt vett, különösen a vándorpapság. Csífkban pl. az apám és Solnay kivételével mind exponálták magukat a politikában. (Talán Boér György sem.) A befolyásuk a hívekre nőtt és a hatóságok előtt az uralmon lévő párt tagjai tudtak érvényesülni. A regáti tanítók segítségével az ortodoxia mindent megpróbált, hogy híveinket megszerezze. 1937–38. körül minden székelyföldi faluban létesítettek egy-egy ortodox paptanítói állást,

aki az igazgató is lett volna, azonban a közoktatási miniszter közbenjárására nem töltötték be őket, mivel tanítóknak ügyis túltermelés volt.³²

A papokat inkább a főispánok akarták megkörnyékezní, nagy anyagi előnyöket biztosítva. Pl. mikor idejöttem 1933-ban, miniszteri rendeletre a főispánok minden község költségvetésében egy bizonyos összeget beírtak a román papok részére, mint segélyt, tekintettel a hívek számának kicsiségére. Ezen összegeket tetszésük szerint osztották szét a román egyházak papjai között. Két évben én is részesültem ilyen segélyben, azonban, amikor a főispán odahívott és tudomásomra hozta, hogy elsősorban legyenek román és csak azután katolikus, szemrehányást tevén, hogy egyetlen hívet sem szereztem a római katolikusok közül, és megmondottam, hogy nem tehetek eleget a kérésének a kánonokra hivatkozva – szó nélkül elbocsájtott, de többet nem kaptam tőlük egy banit sem, se az egyháznak, se nekem.

A Székelyföldön az orthodoxia nagyon próbált terjeszkedni. Parókiákat létesítettek Csíkbán: Tusnád, Csíkszereda, Mádéfalva, Gyimesbükk, Szépvíz, Gyszentmiklós, Fitró, Tölgyes és Békáson s ezeken kívül 5 volt tervbevéve. Háromszéken: Barót, Nagyborosnyó, Csrnáton, Oszdola, és még több, a megye alsó részein, melyeket nem ismerek pontosan. (Most két éve munkatervbe lett véve majdnem minden második község részére egy-egy ortodox kápolna építése.) Benniszülött híveik nem voltak, csak hivatalnokok és néhány vadházas, akiket minden akadály ellenére megeskettek. Annyira jutottunk volt, hogy nem is lehetett kisebb hivatalokba (írodaszolga, erdőpásztor) jutni, ha nem tértek át az ort. válásra, úgy a gör. kath, mint más felekezetűek. A régieket elbocsájtással fenyegették, ha nem tértek át. A nagy pompával épített templomok most nem üzemelnek.

A gör. kat. és ort. egyházak viszonya átlag nagyon rossz volt (kutya-macska-barátság!) A latin egyházzal 3–4 esetben nagyon jó volt a barátság, a többiekben közömbös, hideg, bizalmatlan és ellenséges.

Egyházaink legtöbb helyen kaptak földet, azonban az orthodoxia itt is előnyben volt. Csak használatra adták, a tulajdonjog az államé volt, és nem is kellett fizetni a földért.

Sok új és szép templom épült, azonban sajnos, a legtöbbnek nincs híve. Új parókiák: Csíkszereda, Marosfő, Kistelek, Kőstelek, Szenttamás,

³² A látszattal szemben nem arról van szó, hogy túl sok tanítót képeztek, hanem arról, hogy a nagyszámú, Székelyföldre helyezett állami tanítóra aránylag kevés diák jutott, továbbá „státusz” híján megfelelő megélhetésük sem volt biztosítva.

Szentkirály és Ditró (Csíkbán), Sepsiszentgyörgy és Barót Háromszéken. Az udvarhelyiek közül Homoródkarácsonyfalva és Márafalva. Még néhány létesült az utóbbi időkben is, de nem kaptak papot és nem is tudom őket névleg. Kultúrházak nem épültek. A papság anyagi helyzete, a képét kivéve, hasonló volt a római katolikusokéhoz. Az új parókiák közül csak Az új parókiák közül csak esetleg Marosfő (Csík) lesz életképes.

Gör. kath. iskoláink nem voltak, csak államiak.

Az egyházainkat, egyes helyeken, ahol a papnak megvoltak a politikai pártfogói, és ő is aktív részt vett a politikában, jelentős összegekkel támogatta az állam (pl. Csíkbán Vlád szeredai plébánost a Csíki Magánjavak erdőiből több parókia részére egyenként 2–3 milliós vágterületet szerzett.)

Ami az 1912-es, hajdúdorogi püspökséghez való csatolást illeti, a magyar anyanyelvű hívek örvendettek, a románoknak pedig nem tetszett. Úgyszintén a naptárváltozással is. (Az utóbbiak a vaslábiai és Szépvíz három leányegyháza és Gyimes egy része.)

Az 1918-as forradalom az egyházat nem érintette. A gyulafehérvári gyűlésen Csíkmegyéből csak egy ügyvéd jelent meg. A másik két megyéből sem voltak papok, tanítók és hívek. Az 1918-as államváltozás és később a Balázsfalvához való csatolás a románoknak kedvére volt, a magyaroknak nem volt kedvükre.

A régi magyar impérium alatt és úgyszintén a megszállás ideje alatt is, az említett három parókia kivételével, ahol a családokban a társalgás nyelve a magyar volt. Csíkbán a négy felekezeti iskolában magyar volt a tanítás nyelve. Vasláb, Gyimesbükk és Szépvíz leányegyházainak templomaiban román volt a prédikáció nyelve, a többiben pedig magyar. Az 1916. évi román betörés után a liturgikus nyelv a magyar lett, kivéve az említett 3 egyházközségeket, ahol megmaradt a román. A magyarajkú parókiákon a reggeli és esti zsolozsmát nem végezték egyik nyelven sem. Csak kizárólag a szentmisét végezték magyarul, a temetést és esketéseket – ez utóbbiakat egyes helyeken még Hajdúdorog előtt is.

A román impérium alatt megszűnt a templomainkban a magyar nyelv használata, kivéve a szentlecke és evangélium olvasását, és a prédikációt. A mai helyzetről sokat nem írhatok, mert papjaink nagy részét kiutasították. Különben a katonai parancsnokság Csíkbán elrendelte a magyar misézést. Itt erre föl én is bevezettem, habár nem kaptam engedélyt erre a fölöttes hatóságoktól.

A híveink egy jelentős része román eredetűnek tartja magát, még azok is, akik nem tudnak románul, azonban mindnyájan (a három

parókia kivételével) várják a visszacsatolást³³ és szeretik a magyar liturgikus nyelvet. Vannak olyanok is, akik székelyeknek tartják magukat.

Telepítések nem történtek.

A hívek száma természetes szaporodás útján növekedett. Erőszakos térítések csak szórványosan történtek hivatalnokok és állami alkalmazottak között, természetes, az ortodoxia javára. Önkéntes áttérések nem történt. A visszahatás a magyar rezsim helyreállítása óta folyamatban van, felelőtlen elemek megfélemlítése következtében tömegesen hagyják el vallásukat a híveink, részben róm. kath, részben reformátusok lesznek.

A román állam által elrendelt naptáregyesítést a magyarok jól fogadták, míg a románok elmagyarosításnak magyarázták. Az erdélyi gör. kat. egykét év alatt belenyugodtak, az ort. azonban kevésbé, különösen a Regátban, hol még most is vannak olyanok, kik a régi naptár szerint ünnepelnek.

A román impérium alatt gör. katolikusok szerve az AGRU (Asociațiunea Guvernala a Romanilor Uniți) volt, de a Székelyföldön nem működött.³⁴ A schizmatikus törekvések ellen a papok tartották a harcot.

Az Unirea cikkeit nem ismerjük, de hogy sok meg nem engedett dolog történt a Székelyföldön, azt tapasztalatból tudjuk. Ne tessék rossz néven venni, hogy néhány esetet megemlítek.

Szászrégeken felül a gör. kath. falvakban és határaikban a ref. hívek a keresztet kivágták. Régen mellett egy ref. pap tiszti ruhába öltözve végigjárta a papjainkat, egy részüket megverette, sőt ő is tetteleg bántalmazta őket. Egyik gör. kath. községben 400 gör. kath. iskolás növendéknek 6 ref. tanítója van, akik megtiltották a keresztvetést. Vasúti pályamunkásoknak sem igen akarnak gör. kath-okat felvenni. Ez a türelmetlenség a gyengéket vallásuk elhagyására készíti, az erősebbeket pedig ellenséges érzületre változtatja, ami nem államérdék. Sajnos, szinte lehetetlen esetek történtek, amint kijelentette a Csíkból behívott képviselők legmarkánsabb alakja, a gyimesbükki róm. kath. lelkész és édesapám előtt: „Mint magyar ember, szegyenlem megmondani, hogy mit követek el Marosvásárhely környékén a román papsággal.”

Meg vagyok győződve, hogy a civil közigazgatás beálltával minden a régi kerékvágásba fog zökkenni, és az elkövetett hibák orvosolva lesznek, mert ha tovább tartana ez az egyoldalú eljárás, a parókiáink kb. négy kivételével (3 vármegyében) teljesen hívek nélkül maradnak.

³³ Ti. a hajdúdorogi püspökséghez.

³⁴ Nagyvonalakban a magyarországi Actio Catholicának felelt meg.

L. J. Cr!

Nagyságos és Főtisztelendő Uram!

Méltóztassék megengedni, hogy további információ szempontjából a csíkszegyei vallási csendéletből még egy pár adattal szolgálhassak.

A múlt év október havában hatalmi túltengésben szenvedő, egészen más természetű hivatásukról megfélemedezett egyének (akik azt hitték, hogy a kat. egyház egy kaszárnya, amelyben bárki is kiélheti szadista hajlamait minden felelősség nélkül), belevegyültek vallási kérdésekbe és meg nem engedett eszközökkel hittérítési munkát kezdettek, amelyet hatósági közegek, felelőtlen elemek, éretlen gyerkőc tanítócskák és közeli múltjukat mindenáron feledtetni óhajtó egyének hajszoltak és hajszolnak a végletekig.

Azt hiszem, hogy megelőző leveleimben közöltem, hogy minden községben dobszóval a község házához rendelték a gör. kat. vallású lakókat és ott ki lett adva nekik a szigorú rendelet, hogy vallásukat azonnal hagyják el, mert különben azonnal ki lesznek utasítva az országból. Kászonban a csendőrség a gör. kat. kántornak 6 napi időt tűzött ki vallásának elhagyására és minthogy nem engedelmeskedett, az őrsre lett hivatva, ahol tudtára adták, hogyha 6 óra alatt nem jelentkezik vallásának elhagyására, azonnal ki lesz toloncolva. Így tehát „önként” jelentkezett. Ilyenformán az összes hívek jelentkeztek kivétel nélkül. De még ezzel sem lett befejezve ezen dicső munka, mert újra a község házához rendeltettek dobszóval a volt gör. kat-ok, ahol egy nyilatkozatot kellett aláírniok, hogy „önként és erőltetés nélkül” hagyták el a vallásukat, és ugyanakkor egy másik kész kérést nyomtak a markukba, amelyet el kellett vinni a róm. kat. plebánoshoz, amelyben kéri, hogy a pápai Szentszék engedje meg a szertartás változtatásukat. Ezen kérés mellé vétívet is adtak, amelyet ellenőrzés végett vissza kellett vinni az előljáróság-nak, az illetékes plebános aláírásával ellátva.

A kászoniak annak dacára, hogy „önként” és „erőltetés nélkül” hagyták el a szertartásukat, minden második vasárnap fuvart küldtek utánam Háromszékre (27 km), hogy átjöve oda, nekik istentiszteletet tartsak.

Most vízkereszt alkalmával is fuvart küldtek utánam, hogy az Erdélyben szokásos házról-házra való házszentelést elvégezzem náluk. Meg is jelentem, de alighogy meglátogattam egy néhány házat, megjelent a csendőrség és a községi bíró, és betiltották a házszentelést azzal az indoklással, hogy itt nincsenek gör. kat-ok. És ez a XX. század

Európájának alkotmányos jogállamában, a vallásszabadság klasszikus földjének nevezett Erdélyben történik. A gör. kat. lakosság elkeseredése leírhatatlan s amidőn minden munkaalkalom és kereseti lehetőség nélkül kimondhatatlan nélkülözéseknek vannak kitéve, a lelkinyugal munkának ilyenén megzavarása megbocsáthatatlan bűnnek tekintendő az ország magasabb érdekeinek szempontjából.

Meggondolatlan rk. papok már templomainkat is kezdték elfoglalni minden engedély nélkül. Az ilyen eljárások csak vallási közömbösséghez és végül a teljes vallástalansághoz fognak vezetni, amit bizonyít az a tény is, hogy a szertartásuk elhagyására kényszerített egyének közül – pusz-tán dachból, a tisztán kat. Csík megyében – a református és baptista fele-kezetekre is jelentkeztek többen.

Kötelességemnek tartottam ezeket a dolgokat tájékoztatás szempont-jából nagybecsű tudomására hozni.

Fogadja mindenkori nagyrabecsülésem illő kifejezését.

Kézdiszentkereszt, 1941. január 15.

Legalázatosabb szolgálja:
Gergely György

Nb. Remélhetőleg közelebbről el fogom hagyni Háromszéket és román vidékre fogok átköltözni, mert itt összes híveinknek erőszakos elvétele után egzisztenciám lehetetlenné vált.

A dokumentumok forrása: Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspökség Levéltára – Nyíregyháza – Püspöki általános iratok – 485/1942.